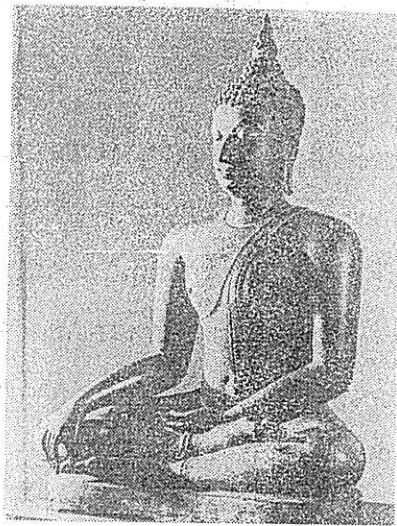

พุทธลักษณะกับการเปลี่ยนแปลงสำนัก ทางพุทธศาสนาในสุโขทัย

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์*

๑

รูปที่ ๑ พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่
มีพระพักตร์เป็นรูปไข่

พระพุทธรูปสุโขทัย เป็นที่ยอมรับกันจากนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นเวลานานมาแล้วว่า เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะที่งดงามมากที่สุดในบรรดาพระพุทธรูปศิลปะไทยทั้งหลาย พระพุทธรูปสุโขทัยแบบที่ได้รับความนิยมและยึดถือว่างดงามที่สุดนั้น คือ ที่ได้จำแนกอยู่ในหมวดใหญ่ ซึ่งมักจะหล่อด้วยสำริดเป็นรูปลอยตัว ประทับนั่งขัดสมาธิราบในปางมารวิชัย มีพุทธลักษณะประกอบด้วยพระรัศมีเป็นรูปเปลว ขมวดพระเกศาเป็นปุ่มแหลม วงพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์ยิ้มเล็กน้อย พระเนตรเหลือบต่ำ องค์พระสมส่วนเรียวงาม มีสังฆาฏิยาวจรดพระนาภีปลายเป็นเขี้ยวตะขาบ องค์ประกอบทั้งหมดให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สงบ และกรุณา (รูปที่ ๑) พระพุทธรูปสุโขทัย

* นักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร

หมวดนี้ บางครั้ง เมื่อประติมากรได้ทำออกมาในปางลีลา ก็จะได้พระพุทธรูประติมาที่ให้สุนทรีภาพอย่างเป็นเลิศ พระพุทธรูปสุโขทัยที่เห็นได้ว่าการคลี่คลาย จากคตินิยมแบบเดียวกันโดยสกุลช่างอื่น ได้รับการจัดออกเป็นหมวดต่างออกไป คือหมวดพิษณุโลกหรือหมวดพระพุทธรูปชินราช และหมวดกำแพงเพชร

มีพระพุทธรูปสุโขทัยที่ได้รับการจำแนกออกเป็นอีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า หมวดวัดตะกวน เพราะพบมากที่วัดตะกวนในเมืองสุโขทัย พระพุทธรูปแบบนี้จะมีเค้าพระพักตร์ที่ต่างออกไปจากพระพุทธรูปหมวดอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ จะมีพระพักตร์ค่อนข้างกลม มีพระหนุเป็นปม นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิสั้นบางยาวบ้าง ประทับในปางมารวิชัย นอกจากพบมากที่วัดตะกวนแล้ว ในการขุดค้นองค์เจดีย์ใหญ่ที่วัดพระพายหลวง เมื่อสุโขทัย ยังพบพระพุทธรูปปูนปั้นแบบนี้อยู่ภายในคือในการซ่อมแซมเจดีย์องค์ดังกล่าวในสมัยโบราณ ได้มีการก่อทับพระพุทธรูปแบบนี้อยู่ภายใน (รูปที่ ๒) และทำพระพุทธรูปสุโขทัยที่จำแนกเป็นหมวดใหญ่ที่บ่งชี้ข้างนอก ข้อมูลที่พบเช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธรูปแบบนี้มีอายุเก่ากว่าพระพุทธรูป

รูปที่ ๒ พระพุทธรูปปูนปั้นสุโขทัยที่วัดพระพายหลวง มีพระพักตร์กลม

รูปสุโขทัยหมวดใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ภายหลังที่บ่งชี้ข้างนอก พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดวัดตะกวนที่มีเค้าพระพักตร์ค่อนข้างกลมนี้ มีความคล้ายคลึงกันมากกับเค้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปล้านนา ที่เรียกว่า พระสิงห์ พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดนี้ เมื่อพิจารณาที่เค้าพระพักตร์ จะเห็นว่ามีความแตกต่างกับพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่และหมวดอื่นๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้น อันแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในเรื่องคตินิยมในการกำหนดพุทธลักษณะ (เฉพาะพระพักตร์) ของช่างในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสองหมวดดังกล่าวแล้ว

ในการเสนอบทความเรื่องนี้ ผู้เขียน
ต้องการที่จะอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
ที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างในพุทธลักษณะ
ของพระพุทธรูปสุโขทัยสองหมวด คือหมวด
ใหญ่ ซึ่งผู้เขียนจะขอเรียกอย่างง่าย ๆ ในที่
นี้ว่า แบบพระพักตร์รูปไข่ กับพระพุทธรูป
สุโขทัยหมวดวัดตะกวน ซึ่งผู้เขียนจะขอ
เรียกอย่างง่าย ๆ อีกว่าแบบพระพักตร์กลม
ซึ่งในการที่จะสร้างคำอธิบายจากปรากฏการณ์
ความแตกต่างของพระพุทธรูปสุโขทัยทั้งสอง
หมวดนี้ได้ ในเบื้องต้น จำเป็นที่จะต้องทำ
ความเข้าใจเกี่ยวกับการกำหนดอายุพระพุทธรูป
ทั้งสองหมวดนี้ก่อน

๒๒

พระพุทธรูปแบบพระพักตร์รูปไข่
หรือหมวดใหญ่ แต่เดิมมักได้รับการกำหนด
อายุไว้อย่างกว้างๆ คือประมาณพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙-๒๐ อันเป็นระยะเวลาของการเป็นตัว
ของตัวเองทางการปกครองของแคว้นสุโขทัย
ทั้งช่วง ซึ่งกว้างเกินไปที่จะนำมาอธิบายถึง
ความเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ในช่วงระยะเวลาดัง
กล่าวได้

การพิจารณาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของ
พระพุทธรูปสุโขทัยแบบพระพักตร์รูปไข่

รูปที่ ๓ พระพุทธรูปปูนปั้นสุโขทัยวัดช้างล้อม
อ. ศรีสัชนาถย์ จ. สุโขทัย พระพักตร์รูปไข่
และมีชายสังฆาฏิทาบเป็นราว

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า คล้ายคลึงมาจาก
แบบต้น ๆ ซึ่งปรากฏอยู่เป็นพระพุทธรูปปูน
ปั้นประดับในซุ้มของเจดีย์ทรงกลมวัดช้าง
ล้อม เมืองเก่าศรีสัชนาถย์ จังหวัดสุโขทัย
(รูปที่ ๓) พระพุทธรูปที่วัดช้างล้อม อำเภอ
ศรีสัชนาถย์นี้ ประทับนั่งในปางมารวิชัย จัด
สมาธิราบ มีที่น่าสนใจตรงการทำสังฆาฏิทาบ
ซ้อนกันเป็นราว ๆ คล้ายคลึงกับพระพุทธรูป
สำริดนาคนปรก พบที่อำเภอไชยา จังหวัด
สุราษฎร์ธานี จารึกไว้ที่ฐานว่าสร้างขึ้น เมื่อ
ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อันเป็นที่รู้จักกันใน

รูปที่ ๔ พระพุทธรูปดำริด พบที่วัดเวียง อ. ไชยา
จ. สุราษฎร์ธานี มีจารึกฐาน สร้างเมื่อ
พ.ศ. ๑๗๒๖ มีราชสังฆาฏิพบเป็นร

นาม “พระพุทธรูปแห่งนคร” (รูปที่ ๔)
นอกจากพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยวัด
ช้างล้อม ที่มีการทำสังฆาฏิซ้อนทับกันเป็น
ริ้ว ๆ เหมือนกับพระพุทธรูปครุฑแห่งเมือง
ไชยาแล้ว ที่วัดมหาธาตุเขลียง อำเภอศรี
สัชนาลัย อันเป็นวัดรุ่นเก่าของแคว้นสุโขทัย
ยังพบพระพุทธรูปปูนปั้นปางลีลา ที่มีการทำ
ราชสังฆาฏิในรูปลักษณะดังกล่าวด้วย

วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย เกม
เชื่อกันว่า เป็นวัดที่ศิลาจารึกหลักที่ ๑ กล่าว
ถึงว่าเป็นวัดกลางเมืองศรีสัชนาลัย ที่พ่อขุน
รามคำแหง โปรดให้ขุดเอาพระธาตุดอกให้

คนบูชา แล้วนำลงฝังพร้อมก่อกเจดีย์ครอบไว้
ซึ่งหมายความว่า เจดีย์ทรงกลมวัดช้างล้อมนี้
คือเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
ดังนั้น แบบของพระพุทธรูปปูนปั้นใน
ชั้น จึงได้รับการเชื่อกันต่อ ๆ มาว่า สร้าง
ขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ตรงกับระยะ
เวลาตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และ
จากการที่พระพุทธรูปแบบนี้ มีเค้าอิทธิพล
ทางศิลปกรรมของ “พระพุทธรูปครุฑ” ซึ่ง
พบที่อำเภอไชยา จึงมีคำอธิบายแต่เดิมให้
เห็นถึงความสอดคล้องกับเรื่องราวทางพุทธ
ศาสนา ซึ่งกล่าวในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า
พระสงฆ์ผู้มีความรู้แห่งเมืองสุโขทัยในสมัย
พ่อขุนรามคำแหงนั้น ล้วนแต่ขึ้นมาจาก
เมืองนครศรีธรรมราช นั่นคือ ในสมัยพ่อ
ขุนรามคำแหง ทั้งคตินิยมทางพุทธศาสนา
และรูปแบบอันเป็นพุทธลักษณะของศิลป
กรรมสุโขทัย ล้วนได้รับอิทธิพลที่เผยแพร่
ผ่านขึ้นมาจากภาคใต้ของประเทศไทย

จากรายงานการขุดค้นของ คุณอนันรา
แจ้งสารกิจ นักโบราณคดีโครงการอุทยาน
ประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย กรมศิลปากร
ซึ่งได้ทำการขุดตรวจสอบที่ฐาน และชั้นดิน
ที่วัดช้างล้อม ศรีสัชนาลัย ระหว่างช่วงปี
พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๒๙ ได้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า

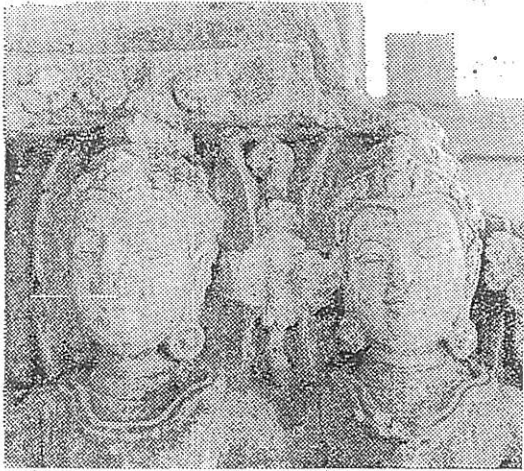
เจดีย์ทรงกลมวัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย^๕
สร้างขึ้นหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงอย่างแน
นอน (รายงานฉบับนี้กำลังอยู่ในขั้นตอนการ
จัดพิมพ์เผยแพร่)

หลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีซึ่ง
ให้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ ผู้เขียนใน
ฐานะที่ปรึกษาในการขุดค้นและเขียนรายงาน
ดังกล่าว เห็นว่ามีความสำคัญในการอธิบาย
ความสัมพันธ์กับหลักฐานอื่น ๆ ที่มีอยู่ได้ค
งพอสมควร จึงจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

ในสมัยหลังจากพ่อขุนรามคำแหง
หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เป็นศิลาจารึกของ
สุโขทัยและที่เป็นเอกสารหนังสือของล้านนา
คือ ตำนานมูลศาสนา และ ชินกาลมาลีปกรณ์
ได้ให้ภาพการตื่นตัวทางศาสนาครั้งใหญ่ใน
สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อช่วงปลาย
พุทธศตวรรษที่ ๑๙--ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐
หนังสือ ตำนานมูลศาสนา ให้เรื่องราว
ก่อนข้างละแยะถึงพระสงฆ์คณะหนึ่ง ที่อ้าง
ตนเป็นลังกาวงศ์ มีพระสุมนะเถรและพระ
อโนมทัสสีเป็นผู้นำ ซึ่งได้ไปศึกษาจาก
สำนักนครพนมในประเทศพม่า พระสงฆ์คณะ
นี้ได้กลับมาตั้งสำนักเผยแพร่ศาสนาของตน
ขึ้นในแคว้นสุโขทัยและได้รับการอุปถัมภ์จาก
พระมหาธรรมราชาลิไทเป็นอันมาก

พระสงฆ์สำนักนี้ น่าจะได้แนวคิดนิยม
เกี่ยวกับพุทธลักษณะแบบใหม่เข้ามาด้วย
กล่าวคือแต่เดิมคตินิยมเกี่ยวกับการทำพระ
พุทธรูป จะเป็นแบบที่มีพุทธลักษณะที่พระ
พักตร์ค่อนข้างกลม อย่างที่เรียกกันโดยทั่ว
ไปว่า พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดวัดตะกวน
และที่พบถูกปิดทับอยู่ภายในเจดีย์ใหญ่วัด
พระพายหลวง ต่อมาเมื่อมีการตั้งสำนักทาง
พุทธศาสนาขึ้นใหม่ในสมัยพระมหาธรรม
ราชาลิไท ภิกษุสำนักนี้น่าจะได้แนวคิดนิยม
แบบใหม่เกี่ยวกับพุทธลักษณะ คือพระพักตร์
ของพระพุทธรูปแบบใหม่เข้ามาใช้ โดย
เฉพาะที่วัดพระพายหลวง การที่พระพุทธรูป
แบบพระพักตร์กลมถูกปิดทับด้วยพระพุท
ธรูปแบบพระพักตร์รูปไข่ขึ้น มีข้อน่าคิดว่า
เป็นการปฏิเสธพุทธลักษณะเดิม โดยภิกษุ
สำนักใหม่ ที่มีอิทธิพลอยู่ในเมืองสุโขทัย
สมัยนั้น คือสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท
ซึ่งเมื่อได้พิจารณาการก่อสร้างภายในวัดพระ
พายหลวง จะเห็นว่ามี การสร้างอาคารเพิ่มเติม
ใหม่ขยายแนวออกไปทางด้านทิศตะวันออก
คือด้านหน้า ถัดจากเจดีย์ใหญ่ที่มีการซ้อนทับ
กันออกไป มีซากวิหารที่ก่อแกนทับประดับ
ด้วยพระพุทธรูปปูนปั้น พระพุทธรูปองค์
หนึ่งเป็นปางลีลา แม้ว่าพระเศียรจะขาด แต่
พิจารณาองค์ประกอบทั้งหมดและพระพุท

รูปองค์อื่น ๆ แสดงว่าเป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในกลุ่มพระพักตร์รูปไข่ สิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า ภาพปูนปั้นรูปเทวคาที่ประทับอยู่ที่ได้อองค์พระพุทธรูปนี้ กลับมีใบหน้ากลมเหมือนกับพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่สร้างตามคตินิยมเดิม ปัจจุบันภาพปูนปั้นที่กล่าวนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย (รูปที่ ๕)

รูปที่ ๕ ปูนปั้นรูปเทวคาใบหน้ากลม ประดับที่ฐานพระพุทธรูปลีลา วัดพระพายหลวง

จากปรากฏการณ์ในวัดพระพายหลวงที่กล่าวมาแล้วนี้ น่าจะเป็นสิ่งที่สนับสนุนคำอธิบายที่ผู้เขียนได้เสนอขึ้นใหม่ว่า พระสงฆ์สำนักใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างมากในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ก็คือกลุ่มที่นำ

คตินิยมแบบใหม่เกี่ยวกับการกำหนดพุทธลักษณะมาใช้ และได้ปฏิเสธพุทธลักษณะแบบเดิม ดังจะเห็นได้จาก รูปบุคคลที่มีใบหน้ากลม ซึ่งแต่เดิมเคยใช้เป็นรูปพระพักตร์ของพระพุทธรูปนั้น ในสมัยที่พระพุทธรูปเปลี่ยนเป็นมีพระพักตร์รูปไข่แล้ว รูปใบหน้าบุคคลดังกล่าว ได้ถูกลดฐานะจากพระพักตร์พระพุทธรูป มาเป็นใบหน้าของเทวคาประทับอยู่ภายใต้องค์พระพุทธรูปที่มีพระพักตร์ตามคตินิยมแบบใหม่

คณะสงฆ์สำนักใหม่นี้ น่าจะนำความขัดแย้งมาสู่แวดวงของพุทธศาสนาในเมืองสุโขทัยอยู่บ้าง ซึ่งแสดงออกโดยพุทธศิลป์ทั้งได้สร้างคำอธิบายไปแล้ว ในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีปรากฏอยู่บ้างเพียงเล็กน้อยจากความรู้สึกเมื่อได้อ่านศิลาจารึกหลักที่ ๒ ที่กล่าวถึงเกียรติยศและประวัติของพระศรีศรัทธาราชจุฬามณี ผู้มีเชื้อสายสืบมาจากพ่อขุนผาเมือง ซึ่งเมื่อออกบวชแล้วได้เดินทางจาริกแสวงบุญไปยังเกาะลังกา และได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวลังกาเป็นอย่างมาก ศิลาจารึกหลักนี้ ได้สะท้อนความรู้สึกกับข้อใจบางอย่างของพระศรีศรัทธาราชจุฬามณี ซึ่งท่านน่าจะได้บวชอยู่ในสำนักสงฆ์

เดิมของสุโขทัย จากการที่กล่าวถึงการที่ท่านได้เดินทางไปนมัสการพระธาตุตามที่ต่างๆ ก่อนที่จะออกไปเกาะลังกา โดยเฉพาะพระธาตุหริภุญชัยจังหวัดลำพูนนั้น เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของเจดีย์องค์ในที่ถูกซ่อมปิดทับที่วัดพระพายหลวง ว่ามีความคล้ายคลึงกับเจดีย์หริภุญชัย รวมทั้งพระพุทธรูปที่ถูกปิดทับอยู่ภายในมีพระพักตร์กลม คล้ายกับพระพุทธรูปล้านนาจึงได้กล่าวแล้วแต่ต้น อาจอธิบายได้ว่า คณะสงฆ์เดิมของเมืองสุโขทัย ก่อนจะมีคณะใหม่เข้ามาในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท นั้น มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคณะสงฆ์ในล้านนา ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหริภุญชัยหรือลำพูน อย่างน้อยก็ในเรื่องคตินิยมเกี่ยวกับพุทธลักษณะซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนที่เจ้าพระพักตร์

ถึงแม้หลักฐานลายลักษณ์อักษรสุโขทัยจะไม่แสดงอย่างชัดเจนถึงความขัดแย้งที่อาจมีขึ้นในทางศาสนาในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท นอกจากการแปลความหมายความแตกต่างของพุทธลักษณะของพระพุทธรูป ๒ แบบดังกล่าวแล้ว แต่หากได้ศึกษาประวัติของพระสงฆ์คณะใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากพระมหาธรรมราชาลิไทต่อไป ก็必将พบความขัดแย้งที่คณะสงฆ์สำนักนั้นนำมาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ศิวาจารย์ควักพระยี่น จังหวัดลำพูน และตำนานมูลศาสนาของล้านนา ได้กล่าวถึงผู้นำสงฆ์คณะใหม่นี้ คือ พระสมณะเถระว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ พระมหาธรรมราชาลิไท ได้ส่งพระสมณะเถระขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแบบสำนักของตนยังแคว้นล้านนา คณะของสมณะเถระได้เข้ามาพำนักตั้งจุดเผยแผ่ศาสนาอยู่ที่วัดพระยี่น จังหวัดลำพูนอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง พอถึงตรงนั้นผู้เขียนใคร่ขอให้สังเกตอย่างหนึ่งถึงพฤติกรรมของพระสมณะเถระว่า ท่านคิดอย่างไร ในการเอาตำแหน่งของเมืองหริภุญชัยเป็นจุดแรกในการเผยแผ่ศาสนาในล้านนา เพราะเมืองหริภุญชัยนั้นคือศูนย์ของอารยธรรมทางพุทธศาสนา ที่ให้แก่ล้านนาและแคว้นแคว้นใกล้เคียงมาแต่เดิม

ชัยชนะของพระสมณะเถระในการนำพุทธศาสนาสำนักใหม่เข้ามาเผยแผ่ในล้านนา แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนจากที่มีการบรรยายอยู่ในเอกสารลายลักษณ์อักษรของล้านนา ทั้งที่เป็นตำนานพื้นเมืองและหนังสือแต่งของล้านนาในสมัยโบราณ ที่กล่าวถึงการได้รับความนิยมนอย่างมากจากปวงชนที่มีต่อพุทธศาสนาสำนักใหม่นี้ จนในที่สุดพระเจ้ากือนา กษัตริย์แห่งล้านนาในสมัยนั้น ได้สร้างวัด

บุบผารามหรือวัดสวนดอกอุทิศถวายให้แก่
พระสมณะเถร ได้เข้ามาตั้งสำนักเผยแผ่
พุทธศาสนาแบบที่ได้ร่ำเรียนมาจากนครพิน
ชนในเมืองเซียงใหม่อย่างมั่นคง

แต่เป็นที่น่าเสียดายและน่าสนใจที่ว่า
ปัจจุบันยังไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นพระพุท
ธปฏิมาองค์ใด ที่เป็นเครื่องบ่งชี้ได้อย่างชัดเจน
ว่า พุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใน
ล้านนาในสมัยนั้นควรจะเป็นอย่างไร ที่น่าเสียด
ายนั้น เพราะพระพุทธรูปยืนที่วัดพระยืน
จังหวัดลำพูนซึ่งมีเอกสารลายลักษณ์อักษรระบุ
อย่างชัดเจนว่า พระสมณะเถรเป็นผู้ทำการ
บูรณะซ่อมแซมนั้นปัจจุบันได้ถูกพอกทับในสมัย
หลังจนไม่เห็นลักษณะเดิมแล้ว ส่วนที่น่าสนใจ
นั้นคือ เนื่องจากสมัยนั้นมีการตื่นตัวกันอย่างมาก
ต่อพระพุทธศาสนาสำนักใหม่ จึงน่าจะมีการ
สร้างพระพุทธรูปปฏิมาที่มีพุทธลักษณะคล้ายคลึง
กันหลาย ๆ องค์ ที่พอเพียงจะนำมาจำแนกจัด
กลุ่มชี้ให้เห็นลักษณะอันเป็นตัวแทนของพระ
พุทธศาสนาในสมัยนั้นได้

ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญชัย
จังหวัดลำพูน มีพระพุทธรูปสำริดองค์หนึ่ง
จัดแสดงอยู่เป็น พระพุทธรูปที่พบในจังหวัด
ลำพูน เป็นของเดิมที่ติดมากับพิพิธภัณฑ
วัดพระธาตุหริภุญชัย (รูปที่ ๖) พระพุท

รูปที่ ๖ พระพุทธรูปสำริดในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
หริภุญชัย จ. ลำพูน พระพักตร์รูปไข่ มีชาย
สังฆาฏิพับเป็นริ้ว

ธูปองค์นี้ชำรุดเหลือเพียงครึ่งองค์ มีลักษณะ
พิเศษที่น่าสนใจคือการทำชายสังฆาฏิคือเป็น
ริ้วเหมือนกับพระพุทธรูปสุโขทัยปูนปั้นในชั้น
ของเจดีย์วัดช้างล้อม อำเภอศรีสัชนาลัย
จังหวัดสุโขทัย

จากที่ได้กล่าวแล้วถึงผลการขุดค้น
ของกรมศิลปากร ว่า วัดช้างล้อมสร้างขึ้น
หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงแน่นอน และ
ผู้เขียนได้เสนอระยะเวลาการก่อสร้างว่า ควร
จะสร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ผู้
อุปถัมภ์สำนักสงฆ์ที่มีคตินิยมใหม่เกี่ยวกับ
พุทธลักษณะในส่วน พระพักตร์ของพระพุท

รูป และได้ปฏิเสธรูปพระพุทธรูปแบบเดิมที่ทำพระ
พักตร์พระพุทธรูปแบบกลม ดังนั้น พระพุท
ธูปมีสังฆาฏีรั้วที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
หริภุญชัยองค์นี้ ก็ควรเป็นรูปแบบที่เป็นตัว
แทนของการขึ้นมาของพุทธศาสนาสำนักใหม่
ที่พระสมณะเถรได้นำขึ้นมาเผยแพร่ในตอน
ต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และน่าจะมีการ
ปฏิเสธรูปแบบเดิมของล้านนา ที่มีลักษณะ
คล้ายคลึงกันกับพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดวั
ตะกวนและที่พบถูกก่อกำบังอยู่ในเจดีย์วัดพระ
พายหลวงสุโขทัย การสำรวจอย่างละเอียด
เช่นพระพุทธรูปหินเผาในซุ้มเจดีย์ที่วัดกู่กุด
หรือวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน น่าจะพบ
พระพุทธรูปที่สามารถจัดเข้าอยู่ในกลุ่มเดียว
กันกับพระพุทธรูปองค์นี้ — หลงเหลืออยู่บ้าง
ในบางองค์ซึ่งก็ควรเป็นพระพุทธรูปที่พระ
สมณะเถรเป็นผู้ขึ้นมาซ่อมแซมเปลี่ยนแปลง
ตั้งแต่สมัยนั้น

การนำคตินิยมแบบใหม่ขึ้นมาของ
สำนักพระสมณะเถร ได้นำความขัดแย้งอย่าง
รุนแรงที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในปลาย
ศตวรรษเดียวกัน ระหว่างสงฆ์สำนักวัดสวน
ดอกซึ่งสืบทอดมาจากพระสมณะเถร กับสงฆ์
สำนักวัดป่าแดงเชียงใหม่ จนถึงกับพระสงฆ์
ฝ่ายตรงข้ามกับสำนักวัดสวนดอกต้องออกจาก

เมืองเชียงใหม่ เดินทางไปศึกษายังเกาะลังกา
การขัดแย้งระหว่างสงฆ์ทั้งสองสำนักปรากฏ
อย่างชัดเจนในหนังสือตำนานมูลศาสนาฉบับ
วัดป่าแดงเชียงตุง ซึ่งมีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ได้จัดพิมพ์ขึ้น มีการกล่าวโจมตีสงฆ์สำนัก
วัดสวนดอกอย่างรุนแรงถึงขั้นว่ามีใช้สงฆ์

ความขัดแย้งระหว่างสงฆ์ ๒ สำนัก
มิได้ขัดกันเป็นหลักหรือปรัชญาทางศาสนาแต่
อย่างใด ที่ปรากฏให้เห็นคือพฤติกรรมปฏิบัติของ
สงฆ์ การสวดไม่เหมือนกันเนื่องจากความ
คลาดเคลื่อนของการใช้อักษรวิธีที่ผิดไป การ
ครองผ้าจีวรเป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการ
ขัดกันในเรื่องนอกของศาสนา

จากบทความเรื่อง “พระสิงห์ : พระ
พุทธรูปเชียงแสนหรือหริภุญชัย” ซึ่งผู้เขียน
ได้เคยเสนอ ในการสัมมนาเรื่อง **ล้านนา
คดีศึกษา : ศิลปกรรม** ระหว่างวันที่ ๑-๕
กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ณ มหาวิทยาลัยล้านนา
วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ผู้เขียนได้เสนอการแปล
ความหมายของการทำพระพุทธรูปแบบหนึ่ง
ของล้านนาว่า พระสงฆ์ฝ่ายตรงข้ามวัดสวน
ดอกที่ต้องเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ไปลังกา
เมื่อกลับมาได้มีส่วนสนับสนุนพระเจ้าติโล
กราชให้ได้ขึ้นครองราชย์เมืองเชียงใหม่ ใน
ตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พระสงฆ์

สำนักจึงได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์เชียงใหม่ และกลายเป็นสำนักสงฆ์ที่มีอิทธิพลขึ้นแทนที่สำนักวัดสวนดอกในสมัยนี้ คือประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ ได้พบพระพุทธรูปซึ่งหันไปสร้างในพุทธลักษณะเดิม คือแบบที่มีพระพักตร์กลม ที่เรียกกันว่าพระสิงห์ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการยืนยันถึงรูปแบบที่ถูกต้องตามคตินิยมของฝ่ายตน และพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระสิงห์ ก็คือแบบของพระพุทธรูปสิงห์ ซึ่งหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ (แต่งโดยภิกษุฝ่ายตรงข้ามกับวัดสวนดอก) เรียกว่า พระสีหปฎิมาหรือพระลังกา กล่าวถึงตอนนี้จะเห็นประเด็นการขัดแย้งที่สำคัญของสงฆ์สองฝ่ายนั้น คือการอ้างตนเป็นลังกาวงศ์ โดยมีรูปแบบของพระพุทธรูปเป็นสื่ออ้างอิงถึงความถูกต้องของการเป็นลังกา (แท้ๆ) ของแต่ละฝ่ายนั่นเอง

๓

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการแปลความหมายการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนาในแคว้นสุโขทัยและล้านนา ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยใช้หลักฐานเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร และโบราณวัตถุ (พระ

พุทธรูป) ประกอบกัน ในส่วนรายละเอียดของเหตุการณ์ หลักฐานลายลักษณ์อักษรย่อมให้ข้อมูลที่ชัดเจน แต่ในส่วนที่ลายลักษณ์อักษรบ่งไว้ หลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุ จะให้ความกระจ่างได้อย่างตรงไปตรงมา แต่ทั้งนี้ ต้องอาศัยการปะติดปะต่อข้อมูลจากหลักฐานทั้งสองประกอบกัน

เรื่องการเมืองพื้นฐานทางพุทธศาสนาเดียวกันระหว่างสุโขทัยก่อนสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท กับเชียงใหม่ โดยมีศูนย์กลางการแพร่กระจายจากเมืองหริภุญชัย แคว้นเดิมที่มีการติดต่อทางศาสนากับลังกา หลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุโบราณสถานจะให้ข้อมูลได้อย่างดี การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาจนกลายเป็นความขัดแย้ง โดยศาสนาสำนักใหม่ที่พระมหาธรรมราชาลิไทนำเข้ามา เมื่อพิจารณาทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและการแปลความหมายจากหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุประกอบกัน ก็จะทำให้มีความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ถึงสาเหตุขัดแย้งที่เป็นประเด็นสำคัญ

ในบทความนี้ นอกจากจะเป็นการอธิบายให้เห็นความเป็นไปทางศาสนาของแคว้นทั้งสองแล้ว ยังเป็นการชี้ให้เห็นตัวกำ

หนดที่สำคัญ ต่อรูปแบบศิลปกรรมทางศาสนา ด้วยว่า นอกจากกลุ่มชนผู้สร้าง ปรัชญาของศาสนา จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบความแตกต่างให้แก่งานศิลปะทางศาสนา ดังเป็นที่ทราบกันดีแล้ว ความแตกต่างของสำนักที่เผยแพร่ศาสนา ที่แม้จะมีหลักปรัชญาอย่างเดียวกัน น่าจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อศิลปะทางศาสนาด้วย อย่างน้อยก็ในค่านรูปแบบดังที่กล่าวในบทความนี้ ที่เกี่ยวกับความแตกต่าง

ของการทำพระพักตร์พระพุทธรูปสุโขทัยสองแบบ และก็อาจที่จะลึกลงไปถึงความแตกต่างในวิญญานสัมผัสทางศิลปะด้วยก็ได้ หากจะพิจารณาว่า พระพุทธรูปล้านนาแบบพระสิงห์ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของพระพุทธรูปหริภุญชัย ดังที่ผู้เขียนได้เคยเสนอ (ตามแนวคิดเบื้องต้นของ A.B. Griswold) ในบทความสัมมนาเรื่อง “พระสิงห์ : พระพุทธรูปเชียงแสนหรือหริภุญชัย” ดังได้อ้างไว้แต่แรก ●

อภินันทนาการ

จาก

อักษรศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร รุ่น ๒

กมล พุกทอง

ธัญญะลักษณ์ ปัสนันทน์

วีระวรรณ ทองผาสุข

ก
ร
น
ฤ
ก
ก

นา
หา
นย์
ชัย
งกา
ะให้
สนา
นนัก
เมื่อ
กษร
เป็น
มเข้า
ะเห็น

นการ
าของ
เทวัก

พระราชกำหนดปีมหาศักราช ๑๕๕๖ (ค.ศ. ๑๖๓๔) :
ว่าด้วยค่าธรรมเนียมที่ V.O.C. ต้องเสียในการเข้ามาค้าขาย
ในอาณาจักรอยุทธยา

ธีรวัศ ณ บ่อมเพชร *

ที่มาของเอกสาร

ในระหว่างที่กำลังค้นคว้าจดหมายเหตุฮอลันดาอยู่ ณ กรุงเฮก เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๕ และ ๑๙๔๐ ผู้เขียนได้มีโอกาสดำเนินเอกสารหลายฉบับ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเอกสารที่สำคัญ และมีข้อมูลใหม่ ๆ สำหรับผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นคนไทยซึ่งจำเป็นต้องไปอยู่ต่างประเทศเนเธอร์แลนด์ เพื่อที่จะวิจัยเรื่องราววงศ์ปราสาททอง เอกสารประเภทที่น่าทึ่งที่สุดประเภทหนึ่งได้แก่เอกสารที่ล้าสมัยหรือนักแปลของบริษัท V.O.C. ได้แปลจากต้นฉบับภาษาไทยออกมาเป็นภาษาฮอลันดา เอกสารเหล่านี้จะถือว่าเป็นเอกสารไทยก็ไม่ได้เพราะไม่มีต้นฉบับภาษาไทยเหลืออยู่แล้ว มีเหลืออยู่แต่เพียง “ฉบับแปล” ในภาษาดัตช์โบราณ เอกสารประเภทนี้ส่วนมากจะเป็นฉบับแปลของพระราชสาส์น เช่น พระราชสาส์นที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเขียนถึงเจ้าชาย Frederik Hendrik แห่ง Orange และจดหมายจากออกญาพระคลังถึงข้าหลวงใหญ่ (Governors-General) ของ V.O.C. ณ กรุงปัตตะเวีย พระราชกำหนดหรือคำสั่งของโกษาธิบดีนั้นจะมีอยู่น้อยมากในบรรดาเอกสารที่แปลจากต้นฉบับภาษาไทย

เอกสารที่จะนำมาพิจารณาในบทความ เข้ามาในอาณาจักรอยุทธยา ตราโดยพระ
นี้มีหัวข้อว่า “ฉบับแปลของพระราชกำหนด มหาษัตริย์สยาม เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ค.ศ.
ว่าด้วยค่าธรรมเนียมซึ่งฮอลันดาต้องเสียเมื่อ ๑๖๓๔” เอกสารฉบับนี้อยู่ในจดหมายเหตุ

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

V.O.C. ชุด *Overgekomen Brieven en Papieren*^๑ ซึ่งเก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติของประเทศเนเธอร์แลนด์ ณ กรุงเฮก (Algemeen Rijksarchief, Den Haag) เอกสารที่บรรจุไว้ในชุด *Overgekomen Brieven* เป็นเอกสารที่เขียนขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ ในเอเชียและส่งผ่านกรุงปัตตะเวียมายังสำนักงานใหญ่ของบริษัท V.O.C. ณ กรุงอัมสเตอร์ดัม

เนื้อหาของเอกสาร

เอกสารเริ่มด้วยการอธิบายเหตุผลของพระมหากษัตริย์ไทย (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ในการที่ออกพระราชกำหนดฉบับนี้ เหตุผลที่เด่นที่สุดได้แก่พระราชประสงค์ที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาทำการค้าขายในเมืองไทย ไม่อยากให้เจ้าหน้าที่ของหลวงกีดกันรังแกหรือเอาเปรียบพ่อค้าต่างชาติ ทั้งนี้ก็เพราะนาย Joost Schouten พ่อค้า V.O.C. ประจำกรุงศรีอยุธยา ได้ยื่นคำร้องขอให้ทางราชสำนักไทยลดจำนวนค่าธรรมเนียมที่ V.O.C. ต้องเสียในการเข้ามาค้าขายในเมืองไทย และประท้วงว่าเจ้าหน้าที่ไทยเอาเปรียบบริษัทฮอลันดา

ด้วยการเรียกร้องของชาวญีและค่าธรรมเนียมเกินความสมควร พระมหากษัตริย์ไทยจึงเห็นจำเป็นที่จะออกพระราชกำหนดควบคุมและวางระเบียบเรื่องการค้า V.O.C. จะต้องเสียค่าธรรมเนียมและการมอบของขวัญให้เจ้าหน้าที่ของหลวง

พระราชกำหนดฉบับนี้มีอยู่สี่ข้อด้วยกัน

ข้อแรก เป็นข้อที่ยาวที่สุดและเป็นข้อที่ต้องนำมาใช้บ่อยที่สุดในการค้าของ V.O.C. ในเมืองไทยเพราะเป็นการวางระเบียบเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมที่ V.O.C. จะต้องจ่ายให้หลวงเมื่อเรือของบริษัทเข้ามาค้าขายในอาณาจักรอยุธยา พร้อมด้วยการวางระเบียบว่าด้วยการเรื่องการมอบ “ของขวัญ” ให้ขุนนางและเจ้าพนักงานของหลวง จะขอล่าวโดยละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวในส่วนนี้ของพระราชกำหนด

ก่อนอื่น V.O.C. จะต้องมอบของขวัญให้ *ออกญาพระคลัง (โกษาธิบดี)* เป็นผ้าแซก ๒ ชนิด มีราคารวมเป็น ๒๐ บาท ในการเดินเรือขึ้นมาจากปากน้ำเพื่อจะมาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา V.O.C. จะต้องขอเอกสารจากโกษาธิบดี ซึ่งชาวฮอลันดาเรียกว่า “Tra Khoua” (“ตราโกษาธิบดี”) เอกสารประเภทนี้

^๑ *Overgekomen Brieven-1635, V.O.C. 1118 pp. ๑๓๕-๑๓๖.*

เป็นใบอนุญาตให้เดินเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา V.O.C. จำเป็นต้องขอ “ตราโกษาธิบดี” ๒ ใบ ทุกครั้งที่ส่งเรือมาค้าขายถึงกรุงศรีอยุธยา เพราะต้องมีใบอนุญาตสำหรับการเดินเรือขึ้นไปที่กรุงศรีอยุธยาและการเดินเรือกลับลงไปที่ปากน้ำ ทุกครั้งที่ขอให้โกษาธิบดีตราเอกสารประเภทนี้ V.O.C. จะต้องจ่ายเงิน ๒๐ บาทให้ ออกพระโชติกราชเศรษฐี (ในเอกสารเขียนไว้ว่า “Opra + Jeduck Rasi-tij”) ในเมื่อ V.O.C. ต้องขอใบอนุญาต ๒ ใบทุกครั้งที่มาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา ออกพระโชติกฯ ก็จะได้รับเงินจำนวน ๔๐ บาทด้วยกัน ในฐานะที่เป็นผู้เดินเรื่องเกี่ยวกับ “ตราโกษาธิบดี” ในการซื้อสินค้าไม้ฝาง ข้าว และข้าวเปลือกทั้งภายในและภายนอกเขตกรุงศรีอยุธยาเพื่อส่งออก V.O.C. จะต้องเสียเงินให้ พระมหากษัตริย์ ตามประเพณีในจำนวนดังต่อไปนี้

สำหรับไม้ฝางทุก ๑,๐๐๐ หาบจะต้องเสีย ๒๐ บาท

สำหรับข้าวทุกเกวียนจะต้องเสียเกวียนละ ๑ บาท และสำหรับข้าวเปลือกทุกเกวียนจะต้องเสียเกวียนละ ๒ สลึง

กรมท่าในสมัยโบราณแบ่งออกเป็น กรมท่าขวาภายใต้ขุนนางแขก (จุฬาราชมนตรี) และกรมท่าซ้ายภายใต้ขุนนางจีน (โชติกราชเศรษฐี) V.O.C. ต้องมอบของขวัญให้เจ้ากรมทั้งสองนี้ เป็นผ้า ๒ ชนิด ซึ่งจะต้องมีราคารวมเป็น ๑๓ บาท (รวมหมอคชอลันดา จะต้องเสียค่าของขวัญ ๒๖ บาท) นอกเหนือจากนี้แล้วเมื่อ V.O.C. ขอเอกสาร “ตรา” อนุญาต หรือ “paspoort” จากออกพระโชติกราชเศรษฐี ในการเดินเรือขึ้น/ลงแม่น้ำเจ้าพระยาก็จะต้องจ่ายเงินอีก ๑๐ บาท และเวลา V.O.C. ซื้อสินค้าไม้ฝางข้าวและข้าวเปลือกเพื่อส่งออกก็ต้องมอบผ้าราคา ๘ บาทให้ออกพระโชติกราชเศรษฐี ทั้งนี้ก็เพราะออกพระโชติกราชเศรษฐีคุมกรมที่มีหน้าที่ดูแลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “วิไลندا” (ชอลันดา) ในกรมท่าซ้ายมีขุนนางซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงเทพภักดี” มีหน้าที่เป็น “เจ้าทำได้ว่าวิไลندا”^๒

เจ้าหน้าที่อื่น ๆ ในกรมท่าก็ได้รับของขวัญหรือเงินจาก V.O.C. เช่น ออกขุนราชเศรษฐี (ปลัดกรม) ได้รับของขวัญเป็นผ้าราคา ๘ บาท ออกขุนเทพภักดี (“เจ้าทำได้ว่าวิไลندا”) ได้รับของขวัญผ้าราคา ๘

^๒ “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน” ข้อ ๑๑ ใน เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรมศิลปากร, ๒๕๒๑) หน้า ๑๑๗.

บาทเช่นกัน และ ออกหลวงศรียสราชนครี
 ("Schiut Raj-montrij") เจ้าท่า ได้รับ
 ของขวัญผ้า ๒ ชนิดรวมเป็น ๓๓ บาท

ออกหลวงศรียสราชนครีคงจะเป็น
 ชุมนางที่มีบทบาทมากในการค้ากับต่างชาติ
 เพราะ V.O.C. ยังต้องให้เงินอีก ๒๐ บาท
 ทุกครั้งที่ต้องอาศัยลำนหรือ "Tanaj" (ทนาย)
 ของออกหลวงศรียสฯ เช่นในการซื้อและซัง
 น้ำหนัก (หรือตวง) ไม้ฝางหรือข้าวสารกับ
 ข้าวเปลือก ในการซื้อข้าวสารและข้าว
 เปลือก V.O.C. จำเป็นต้องมอบของขวัญให้
 เจ้าพญาพลเทพ ("Tjau phija Poele Tip")
 เสนาบดีกรมนาหรือเกษตราธิบดี ของขวัญนี้
 ต้องประกอบด้วยผ้าราคา ๑๒ บาท เจ้าพนักงาน
 สามคนที่ควบคุมการตวงข้าวสาร และ
 ข้าวเปลือกต่างก็ได้รับของขวัญเป็นผ้าคนละ
 หนึ่งชิ้น

บริษัท V.O.C. จำเป็นต้องจ่ายเงิน
 ๔ บาทให้ เสมียนของโกษาธิบดี ทุกครั้งที่มิ
 การบันทึกเอกสาร "ตราโกษาธิบดี" ที่อนุญาต
 ให้เรือ V.O.C. แล่นในแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้น
 มาถึงกรุงศรีอยุธยา ส่วนเสมียนของออกพระ
 โชติการาชเศรษฐี จะได้รับเงินจาก V.O.C.
 เป็นจำนวน ๘ บาท เพราะเป็นคนเขียน
 เอกสาร "ตรา" ให้ V.O.C. ทั้งขาเข้าและ
 ขาออก

ทุกครั้งที่ V.O.C. ซื้อไม้ฝางจากหลวง
 บริษัทจะต้องจ่ายเงิน ๔๐ บาท ให้กรมพระ
 คลังใน ("Clanghincij") และ กรมพระคลัง
 วิเศษ ("Clanghpjsidt") สำหรับสินค้าไม้
 ฝางที่ซื้อทุก ๑,๐๐๐ หาบ นอกจากนี้แล้ว
 V.O.C. ยังต้องเสียอีก ๘ บาทให้ กรมการพระ
 คลังวิเศษ ("Crommegan Clangh-Pijsit")
 และ ๘ บาทให้ กรมการราชสรรพากร
 ("Crommegan Raijsarpacon") เจ้าพนักงาน
 สามคนซึ่งประจำอยู่ที่ ขนอนธนบุรี หรือ
 บางกอก ("Thonbourij"/"Bancoek") ได้
 รับเงินจำนวน ๑๒ บาท (คนละ ๔ บาท)
 ทุกครั้งที่เรือ V.O.C. เข้ามาค้าขายในกรุงศรี
 อยุธยาและจำเป็นต้องผ่านธนบุรีและบางกอก
 เอกสารฉบับนี้มีอยู่ถึง "Naij Canon Ton
 bourij" (นายขนอนธนบุรี) ว่าเป็นหนึ่งใน
 เจ้าพนักงานสามคนที่อยู่บางกอก/ธนบุรี เมื่อ
 เรือขอล้นคาแล่นขึ้นไปใกล้กรุงศรีอยุธยาแล้ว
 ก็จะต้องผ่าน ขนอนบางตะนาว แล้วก็ต้องให้
 เงินแก่เจ้าหน้าที่สองคนที่ขนอนบางตะนาว
 เป็นจำนวน ๑๒ บาท

ข้อที่สอง ของพระราชกำหนดฉบับ
 นี้ระบุไว้ว่า ในกรณีที่เรือของ V.O.C. นำ
 หูตอลันดาและพระราชสาส์นของเจ้าชาย
 แห่ง Orange มาถวายพระมหากษัตริย์ไทย

V.O.C. ก็จะต้องเสีย ค่าธรรมเนียมเรือ
ใดๆ ทั้งสิ้น หมายความว่าไม่ต้องเสียค่า
ธรรมเนียมในการขอ “ตราโกษาธิบดี” และ
เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการนำเรือเข้ามาแล่น
ในแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ V.O.C. ยังคงต้อง
เสียค่าธรรมเนียมและมอบของขวัญให้เจ้า
หน้าที่ของหลวงเวลาซื้อสินค้าจากราชสำนัก
ไทย

ข้อที่สาม ระบุว่า หากเรือ V.O.C.
นำผู้แทนและจดหมายจากข้าหลวงใหญ่ของ
ฮอลันดา ณ กรุงปัตตะเวีย (Governor-
General) เพื่อมาถวายพระมหากษัตริย์ไทย
V.O.C. ก็จะต้องเสียค่าธรรมเนียมเรือ แต่
V.O.C. ยังคงต้องเสียเงินและยังคงต้องมอบ
ของขวัญให้แก่เจ้าหน้าที่ของหลวงในการซื้อ
ไม้ฝาง ข้าว และข้าวเปลือก แล้วยังคงต้อง
มอบของขวัญให้ขุนนางในราชสำนักไทยตาม
ที่ระบุไว้ในข้อแรกของพระราชกำหนด

ข้อที่สอง และ ข้อที่สาม แสดงให้
เห็น ความสำคัญของการทูต ในสายตาของ
ราชสำนักไทย สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ได้รับพระราชสาส์นจากเจ้าชาย Frederik
Hendrik แห่ง Orange ถึงสามฉบับด้วยกัน
และได้ทรงตอบพระราชสาส์นทั้งสามฉบับ

(ใน ค.ศ. ๑๖๓๓, ๑๖๓๖ และ ๑๖๔๑)^๓
ส่วน Governor-General ของ V.O.C. ที่
ปัตตะเวียนั้นเขียนจดหมายถึงพระมหากษัตริย์
ไทยและถึงออกญาพระคลังทุกปีเป็นประจำ

ข้อที่สี่ ของพระราชกำหนดระบุว่า
ในกรณีที่เรือ V.O.C. มาทอดสมจอดอยู่ที่
ปากน้ำและไม่แล่นขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยา เรือ
ลำนั้นจะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมเรือในกรณีที่
ที่ V.O.C. ซื้อไม้ฝางจากหัวเมือง เช่นเมือง
เพชรบุรี (“Pitsiabourij”) เมือง ราชบุรี
(“Ratsiabourij”) เมือง กุย (“Cuij”) และ
เมือง สองพี่น้อง (“Songh Phij-nongh”)
V.O.C. จะต้องมอบของขวัญให้เจ้าเมืองและ
ปลัดของเมืองเหล่านั้น และต้องจ่ายค่าเบี่ย
เลี้ยง (“Bija-lijeangh”) ให้เจ้าหน้วี่และ
พ่อค้าที่นำไม้ฝางมาขายให้บริษัทฮอลันดา

เอกสารฉบับนี้ตราขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์
ของปีจอ มหาศักราช ๑๕๕๖ เอกสารฉบับ
อื่น ๆ จากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ล้วนแต่ใช้ จุลศักราช จึงเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า
พระราชกำหนดฉบับนี้ใช้ปีในมหาศักราช

ข้อมูลเพิ่มเติมบางประการ

พระราชกำหนดฉบับนี้เป็นการจัด

^๓ George Vinal Smith, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand* (N. Illinois Univ., 1977), pp. ๒๔, ๒๕, ๓๑.

ระเบียบเรื่องการเสียค่าธรรมเนียมและการมอบของขวัญ ที่ V.O.C. จำเป็นต้องทำในอาณาจักรอยุธยา นาย Schouten พอใจมากในพระราชกำหนดฉบับนี้เพราะเขารู้ว่าการที่มีระเบียบแน่นอนเช่นนี้จะทำให้ V.O.C. หุ่นเงินไปถึง ๕,๐๐๐ guilders^๔ และ V.O.C. คงจะโล่งใจด้วยว่าในอนาคตเขาจะไม่ต้องต่อรองกับขุนนางและเจ้าหน้าที่ของหลวงอีกแล้วในเรื่องการจ่ายค่าธรรมเนียมและการให้ของขวัญ การวางระเบียบเรื่องค่าธรรมเนียมครั้งนี้เป็น การลดอัตราค่าธรรมเนียมที่ V.O.C. ต้องเสียไป เป็นครึ่งหนึ่งของจำนวนอัตราที่เคยเสีย แสดงว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกำลังโปรดยุทธบริษัท V.O.C. และนาย Schouten ทั้งนี้เพราะใน ค.ศ. ๑๖๓๔ นั้นเอง V.O.C. ได้ส่งเรือรบ ๖ ลำไปช่วยอยุธยาปราบ “กบฏ” ปัตตานี

ในต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงมีปรารภนาที่จะบังคับให้ ปัตตานี

และเขมรกลับมาเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยา^๕ ใน ค.ศ. ๑๖๓๓ พระองค์ได้ส่งพระราชสาส์นไปถึงเจ้าชาย Frederik Hendrik แห่งราชวงศ์ Orange และ Governor-General Brouwer ขอความช่วยเหลือจากฮอลันดาในการที่อยุธยาจะไปรบปัตตานีและเขมร ทรงอ้างว่าไทยและ V.O.C. เป็นพันธมิตรกัน ทรงย้ำประเด็นนี้เพราะทรงถือว่าทั้งไทยและ V.O.C. เป็นศัตรูของโปรตุเกส และในเมื่อโปรตุเกสเข้าข้างปัตตานี V.O.C. ก็คงจะมีแนวโน้มที่จะเข้าข้างอยุธยา แต่อันที่จริงแล้ว V.O.C. ก็คิดถึงผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าเรื่องสัมพันธ์ภาพทางการเมือง

V.O.C. ได้ขอสิทธิพิเศษทางการค้าจากราชสำนักไทยหลายครั้งใน ค.ศ. ๑๖๓๓ เช่นสิทธิผูกขาดในการส่งออกสินค้าหนังควาย^๖ และได้ขอประทานที่ดินใหม่จากพระมหากษัตริย์ไทย เพื่อจะสร้างสำนักการค้า

^๔ G.V. Smith, *ibid.*, p. 27.

^๕ โปรดดูรายละเอียดเรื่อง “กบฏปัตตานี” ใน : Dhiravat na Pombejra, *A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty, 1629-1688* (Unpublished PhD. thesis, London 1984), pp. ๑๖๒-๑๖๕, ๑๗๖-๑๘๑.

^๖ การที่ V.O.C. มีสิทธิผูกขาดในการส่งออกสินค้าหนังควายสำหรับปี ๑๖๓๔/๕ คงจะเป็นเหตุที่พระราชกำหนดฉบับนี้ไม่เอื้อถึงหนังควาย เอื้อถึงแต่ไม้ฝางซึ่ง V.O.C. นำไปขายต่อที่ญี่ปุ่น และจำว่า V.O.C. ต้องการเพื่อเป็นเสบียงและเพื่อเลี้ยงเมืองปัตตะเวียในยามวิกฤต.

("factorij") ใหม่ในกรุงศรีอยุธยา. ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๓๔ ราชสำนักไทยยอมให้สิทธิผูกขาดในการส่งออกหนังงาช้างในช่วงเวลาหนึ่งปี (ค.ศ. ๑๖๓๔/๕) V.O.C. จึงมีความคิดว่าถ้าส่งเรือรบมาช่วยกองทัพของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง บริษัทจะมีโอกาสอีกในอนาคตที่จะขอสิทธิพิเศษทางการค้าจากพระมหากษัตริย์ไทย

ถึงแม้ว่าเรือรบของ V.O.C. จะมาถึงปัตตานีช้าเกินไปที่จะช่วยเหลือกองทัพของอยุธยาได้ (กองทัพอยุธยาได้ประสบความล้มเหลวในการบุกเข้าไปตีเมืองปัตตานีและจำเป็นต้องถอยทัพ) สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ยังทรงพอพระทัยในความหวังดีของพวกฮอลันดา เรือรบของ V.O.C. มิได้พยายามบุกเข้าตีเมืองปัตตานีแต่ได้เผารือของข้าศึกไป ๖ ลำ และจับเชลยศึกได้จำนวนหนึ่ง เมื่อ Schouten กลับมาที่กรุงศรีอยุธยาพร้อมกับเรือรบ V.O.C. และจดหมายกับของขวัญ

จาก Governor-General van Diemen ในเดือนมิถุนายน ๑๖๓๔ เขาได้รับการรับรองอย่างดีจากราชสำนักไทย พระองค์ประทานที่ดินผืนหนึ่งให้บริษัท V.O.C. เพื่อที่จะใช้สร้างสำนักการค้าใหม่ตามที่ V.O.C. ได้ขอไว้ใน ค.ศ. ๑๖๓๓ ถือได้ว่าเป็นการ "ให้รางวัล" V.O.C. ที่ได้ส่งเรือรบมาช่วยกองทัพของอยุธยา ในเดือนกรกฎาคมสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ประทานหีบหมากทองให้แก่ Schouten นาย Schouten เห็นว่า V.O.C. กำลังเป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์ไทยจึงถือโอกาสยื่นคำร้องขอให้มีการวางระเบียบเรื่องการเสียค่าธรรมเนียมและเรื่องการมอบของขวัญให้ขุนนางในราชสำนักไทยเวลา V.O.C. ส่งเรือเข้ามาค้าขายในเมืองไทยและเนื่องจากพระองค์ทรงพอพระทัยในการทำของ V.O.C. ที่ปัตตานี สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงได้ตกลงตราพระราชกำหนดฉบับนี้ขึ้นมาในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๓๔ ๕

อภินันทนาการ

จาก

ศิษย์เก่า

มนัส กณิกนันต์

พรสุข พันธุมะบำรุง

มลวิภา กุลยาภินันท์

รำลึกถึงพระคุณอาจารย์เสมอ

จาก

อักษรศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร รุ่น ๒

กัณณิกา	(นิลวงศ์)	สุวรรณวิวัฒน์
กรรณิการ์	(ประคิษพงษ์)	ทวิชศรี
ศจีรัชต์	(เฟื่องฟู)	นิตยสุทธิ์
สาลินี	(จิตต์กุล)	ธรรมรักษ์
เบญจา	(เทวหุติ)	กฤษร ณ อยุธยา
ปราณี	(สงวนศิลป์)	เกษรศิริ
มณฑารพ	(เทวิทย์)	สิริสวัสดิ์
จิตรภรณ์	ศาทมย์	
สุพัตรา	แพทย์สุวรรณ	
ชลันชล	บรรณเวช	